

Posuzování fyzických činů domácích násilníků

Jiří Sedlák

Psychologická poradna Brno
jirisedlakdrsc@seznam.cz

Abstrakt

V současné době se stíhání domácích násilníků v ČR zaměřuje na brutální fyzické činy vůči obětem. Ty také mohou být soudně postihovány, pokud o nich oběť shromáždí důvěryhodné důkazy a podá návrh na podezření z páchání trestného činu. Středně a slabě intenzivní činy by mohly být zákonem trestány tehdy, kdyby zákon přihlížel k délce trvání těchto činů, a také k intenzitě a délce jejich odezvy v psychické a fyzické oblasti oběti. K rozlišení, zda jde nebo nejde o domácí násilí, by se měla brát v úvahu přítomnost všech čtyř hlavních znaků definice domácího násilí. To se neděje, protože psychologové nejsou připraveni uvedené činy a jejich následky přesně diagnostikovat ve vztahu k domácímu násilí.

Klíčová slova: brutální fyzické činy, odezvy v psychické oblasti, diagnostika

Úvod

Zákon o fyzických trestech funguje v 18 zemích EU, (např. ve Švédsku, Dánsku, Rakousku, Německu) a také na Haiti, kde významně ubylo tělesných trestů v rodinách. Z toho čtvrtina případů řešených policií odpovídala definici týrání. Jaké procento se vyskytlo v případech domácího násilí (dále jen DN), prameny neuvádějí. V ČR by bylo vhodným řešením vznik poradenství v obcích s rozšířenou nabídkou služeb pro rodinu, kde by pracovali dětské psychologové. OSN uvádí značnou variabilitu v oblasti tělesného násilí - rozdíly v termínech poplácání, plácání a výprask rukou nebo předmětem, zesměšňování a ponižování (Nejezchlebová, 2008).

U nás byly **ve škole** zakázány fyzické tresty již od roku **1870**. Bylo to bití rákoskou, klečení v koutě. Nebylo dovoleno používat také tresty za neznalost. Bylo to však např. dovoleno za nemravnost, závist, pýchu a nadutost. Nejvyšší soud potvrdil, že je třeba považovat tělesné tresty jako výchovné metody za nevhodné a porušující Úmluvu právech dítěte, která zaručuje zajišťovat kázeň ve škole takovým způsobem, aby byla zaručena lidská důstojnost.

Definici násilí slovníky uvádějí v obecné rovině jako uplatňování síly k překonávání odporu. Na základě vymezení pojmu fyzické násilí a jeho intenzit a následků používají lékaři ve svých zprávách. Agrese je ovšem prostředkem v boji o dominanci (Hartl, Hartlová, 2005; Poněšický, 2000).

Z hlediska psychologického jsme se u nás s přesným vymezením pojmu **fyzického týrání** v rámci DN násilí nesetkali. Definice DN by měla zohledňovat nejen u fyzických, ale i u psychických, případně i sociálních a ekonomických agresí jejich intenzitu, trvání, ale také vymezovat její charakteristiku u jednotlivých věkových skupin, také u zdravotně postižených. Obecná definice agresivity existuje. Avšak agresivita v případech DN by měla být upřesněna (sr.: P. Hartl, H. Hartlová 2005).

Tělesné tresty v rodině by se i z hlediska právního měly klasifikovat **podle hlavních znaků DN**. Kolem tohoto problému se v posledních měsících rozvířila široká diskuse v médiích, a to

k navrženému zákonu o zákazu používání tělesných trestů nejen v rodině, ale i ve škole a v ústavních zařízeních. Diskuse stále pokračuje. V návrhu byla také formulace, aby v novele zákona o rodině a také ve školském zákoně byla věta, že tělesné tresty, zesměšňování a ponižování jsou ve výchově nepřipustné (Novotný, 2008; Švédová, 2008; Pokorný, 2008).

Rodiče by se neměli bát stíhání kvůli **pohlavku**. To se ovšem vztahuje především na děti útlého věku. Je však třeba odlišovat výchovný pohlavek od hrubého bití a vyloženého násilí (Nejezchlebová, 2008).

Agentura Median pomocí ankety zjistila, že 42 % tázaných přiznalo, že je **rodiče bili**. V dalším průzkumu Eva Vaníčková zjistila, že 15 % by souhlasilo se zákazem a soudním fyzickým trestáním a s podmínkou, že by to nemohlo být zneužíváno (Frydecká, 2008).

Veřejná diskuse

Nejen v posledních letech, ale i v současnosti se pozornost masmédií u nás soustředovala na **brutální fyzické činy** domácích agresorů, často končících letálně. Není divu, protože novináři mají tendenci referovat především o brutálních případech fyzického násilí a opomíjet násilí psychické, sociální a ekonomické.

Na stránkách denního tisku a mezi odborníky různých profesí se rozvíjí hodnocení tělesných trestů v rodině a ve škole, a to nejen v souvislosti se soudním řešením tzv. kuřimské kauzy, ale i dalších kauz (brněnská, pražská, vyškovská, bílinská ad.). Pomocí nového navrhovaného zákona se asi odhalí větší procento týraných dětí. Odborníci uvádějí, že nejméně 25 % případů v případech tělesných trestů už odpovídá definici týrání. Norma, kterou prosazuje OSN, je aplikována ve většině zemí EU. U nás tomu tak ještě není.

Autoři většiny příspěvků ve veřejné diskusi **nerozlišují faktory**, které působí na vznik i na průběh a také na následky fyzických trestů. Nerozlišují např. místo činu (ve škole, v rodině, na veřejnosti). Neberou v úvahu intenzitu činu, délku trvání (např. opakování, délku odezvy v psychické a fyzické oblasti). V diskusi o fyzických trestech se ozývají hlasy, které zavrhnou zvláště v období dospívání nejen pohlavky, ale i jiné tělesné tresty. Považují je za ponižující stejně jako opakované výčitky a příkazy. V uvedeném věku je účinnější použít větu: „Dělej, jak myslíš“ a dospívajícímu důvěřovat. K návrhu se vyjadřovali pedagogové, psychologové, žáci i právníci (Klímová, 2008; Neugebauer, 2008; Sedlák, 2008).

Soudcovská unie doporučila, aby se místo zákazu fyzického násilí na dětech více používaly v rodinách možnosti, které nabízí současná pedagogika. Prosociální výchovný styl zajišťuje v předškolním věku hlavně neverbální komunikace, k níž patří zrakový kontakt, úsměv, pohlázení, objetí.

Někteří autoři (např. Klímová, 2008) považují agresi za **vrozenou** a za **nástroj sebezáchovy**. Pudová síla agrese podle tohoto názoru tkví ve společenském nevědomí a jako pudová síla motivuje nejrůznější projevy lidí. Síla, která jedince nutí (motivuje) k její praktické aplikaci, tkví v jejich neuspokojené pudové potřebě, k jejímu prosazení, neboť podle ní jde o frustraci jejich agresivního pudu. V diskusi se vyskytl kuriózní návrh, aby děti nedostávali výprask častěji než jednou za měsíc. Krajní názor vyslovil Jaromír Jirsa (2008). Tvrdil, že by stát **do rodin zasahovat neměl**. Rodina je pro něho soukromé společenství. I kdyby stát korigoval rodinné vztahy, opravdovému týrání by prý stejně nemohl zabránit. Podle něho uzákonění pohlavku nesníží fyzické napadání dětí ze strany dospělých. Proto by stát neměl nepřírozeně zasahovat do rodinného života. Vyřešit pomocí více paragrafů fyzické napadání dětí nebo domácí násilí je prý iluzorní. Proto je třeba

zvážit, do jaké míry by se stát měl v rodinných věcech angažovat a jakým způsobem zasahovat. Názor je v příkrém rozporu s *Vládním výborem pro práva dítěte Rady Evropy*, který se zasazuje o úplný zákaz tělesných trestů. Protiřečí i *Úmluvě o právech dětí*, která je součástí našeho zákonodárství. Tělesné tresty na dětech jsou rizikem pro bezpečný vývoj jejich osobnosti. Podle ní by mělo být trestným činem i výchovné ublížení, které by se týkalo dítěte do jednoho roku věku. Petr Šmolka (2008) jako rodinný poradce upozornil na to, že by se mohl navrhovaný zákon snadno zneužívat.

K odhalování týraných dětí by mohla přispět větší důslednost **při lékařských prohlídkách** nezletilých dětí. Problematika DN a především tělesných zranění se registruje na specializovaných lékařských pracovištích (např. na chirurgii, interně, psychiatrii, na očním apod.). Uvedená pracoviště dodržují tzv. **ohlašovací povinnost**, což jiná pracoviště (např. útvary pro sociálně právní ochranu dětí a mládeže) nebo učitelé či sousedé často nečiní. Případy DN se poprvé již před 14 lety registrovaly nejen na lékařských pracovištích, ale i v některých poradnách (Dunovský, 1995).

Výchova dětí bez tělesných trestů je možná. Nejen dětí do 11 roků, ale i v období dospívání. Legalizovat násilí na dětech není podle D. Stehlíkové (2008) správné. Také by nebylo správné nahrazovat fyzické tresty týráním psychickým, protože by to zanechalo velké škody. Rodiče se pomocí použití tělesných trestů odreagovávají. V ČR je podle odhadu týráno až 40.000 dětí ročně. Policie z nich stačí odhalit jenom velmi malou část. V roce 2007 policie vyšetřovala 1.205 případů týrání dětí. Mezi tělesným trestem a týráním je velmi těsná hranice. Společnost by se měla zajímat o výchovu rodičů. Při hodnocení výchovných fyzických trestů v rodině je třeba citlivě rozlišovat, zda je trest domácím násilím nebo nikoliv, pokud šlo jen o ojedinělý výchovný prostředek. Intenzita a délka trvání mívá následky, navíc pokud rány zasahovaly citlivá místa (hlava, krk, břicho) nezletilého i dospělého. Nejčastěji se příznaky projevují ve fyzické a psychické oblasti. Je to např. zvýšený srdeční tep, rychlé mělké dýchání, sucho v ústech, pocení, třes, trávicí potíže, plačtivost, bolesti hlavy, poruchy soustředění, paměti, spánku, podrážděnost, náladovost, tělesná ochablost. U dětí od 13 roků je užívání tělesných trestů a zákazů „zbytečné.“ Jde o křehké období a takové tresty už nefungují. Nevyvolávají totiž respekt, ale strach.

Podle nově navrhovaného zákona by bylo trestné: 1. bití na nejcitlivějších místech těla, jako je např. hlava, břicho. 2. nadměrná síla pohlavku, 3. použití pásku nebo vařečky, kdy výprask zanechá stopy na těle dítěte, 4. zsměšňování a ponižování dítěte. Doporučeny jsou jiné typy trestů, jako je např. zákaz oblíbené činnosti, televize, internetové hry, domácí vězení apod.

Konkrétné postup pro oběť DN poradili dva naši autoři (Novák a Průchová, 2005): Oběť by si mohla osvojit tento postup: Když začne rozvodové řízení, partner se např. rozhodne použít proti partnerce fyzickou sílu a napadne ji. Oběť by měla použít právní formu obrany. Jak to má udělat? Obrátí se na oddělení policie, kde vypoví o napadení. Došlo-li u ní k poranění, měla by předtím navštívit lékaře chirurga, vyžádat si od něho zprávu a tu policii předložit. Chce-li být úspěšná, je třeba takových zpráv shromáždit několik, a to z různých období, aniž o tom bude informovat násilníka. Pokud došlo k vyhrožování třeba v kombinaci s lehkým fyzickým zraněním, opět navštíví svého obvodního lékaře, popíše mu, co se stalo, a vyžádá si zprávu. Když bude napadání jen psychického charakteru, pak je vhodné obrátit se na lékaře psychiatra a opět vyžádat zprávu. Zprávy by měla uložit buď u příbuzného, nebo bezpečně (ne ve svém bytě), aby je násilník neobjevil. Když oběti způsobí vážnější poranění, je nejvhodnější hospitalizace. Pokud by se napadání opakovalo, případně gradovalo, měla by oběť, pokud to neudělal předtím některý lékař, podat písemný návrh, v němž by mělo být napsáno, že vzniklo podezření z páchaní trestného činu násilí proti jednotlivci a pokud u násilí byly přítomné děti, pak násilí proti skupině. Násilník může být potrestán za přestupek (§ 49, 1,a,b,c zákona č. 200/1999 Sb. o přestupcích nebo za trestný čin (§ 221, 222,224 zákona č. 140/1991 Sb. tr.z., popřípadě podle § 215a tr.z.). Může také být na omezenou dobu

vykázán ze společného bydliště podle § 135/2006 Sb. O vykázání rozhoduje policie (Novák, Průšová, 2005).

Výzkumné šetření

Odborníci z Dětského krizového centra v Praze-Michli (DKC) zpracovali na téma týrání a zneužívání dětí publikaci, v níž shrnuli případy 3000 klientů, kterými se středisko zabývalo 12 let. Fyzické týrání představuje podle nich i bolestivé, příliš časté a vzhledem k prohřešku příliš tvrdé tělesné tresty. Za týrání považovali ty případy, kdy se neadekvátní trestání stávalo převažujícím výchovným prostředkem či kde bylo násilí užito sice ojediněle, ale s nadměrnou brutalitou.

Avšak případy **ojedinělého týrání** nepatří pod kategorii DN. Kolik bylo z toho případů DN, uvedená studie neuvádí. Centrum se za 12 let staralo o 273 dětí, které byly vystaveny fyzickému týrání. U sexuálního zneužívání tvořily většinu obětí dívky, u tělesných trestů byl podíl chlapců a děvčat vyrovnaný. Čtvrtině týraných dětí nebylo ještě šest let, bezmála polovina nedosáhla devíti roků. Pachatelem v 93 % případů byli rodiče nebo další dospělí v rodině. Příčinou byla často citová nevyrovnanost týrajícího rodiče. Roli hrál například stres, zklamání, vyčerpání, nezaměstnanost, onemocnění, konflikty, velmi často i alkohol. K fyzickému týrání vede agresora často i zažitý **stereotyp**, protože byl sám takto vychováván stejným způsobem.

V Kanadě na univerzitě v Montrealu zkoumali stopy špatného zacházení v části mozku, zvaném hipocampus (výsledky byly publikovány v časopisu Plos one a v časopisu New Scientist. V hipocampu se ukládají do paměti informace. Týrání jedinci měli utlumené geny v neuronech hipocampu. Měli jej výrazně a průkazně zmenšený. Silný stres podle Szyfa (2008) měnil i aktivitu genů v mozku. Změny v mozku, způsobené stresem, bylo možno znormlizovat podáváním některých léků. Příčinné souvislosti vědci dále zkoumají. Předpokládají, že by se mohly změny nalézt i ve vzorcích krve (Petr, 2008).

Zkušenosti některých praktiků (např. Novák, 2006; 2007) potvrzují poznatek, že i „pouhý,“ středně intenzivní a zvláště velmi intenzivní pohlavek je **ranou do hlavy či do krku**. Navíc každý pohlavek pochází od mnohonásobně těžšího a silnějšího agresora a dítě se neumí krýt před pohlavkem. K závažným faktům patří, že jsou v hlavě velmi důležité orgány, které mohou být i slabším opakovaným, silným a opakovaným středně silným pohlavkováním ohroženy. Většina násilníků namítá, že jde o velmi účinný, tzv. výchovný prostředek. Rodičům by se prý proto zakázalo používat tento výchovný prostředek. Když ho zatím mohou beztrestně používat, děti prý jsou poslušnější. Uvedení vychovatelé a dokonce i někteří odborníci jsou přesvědčení o tom, že z nezletilých pomocí takových fyzických trestů vyrůstají harmonické a pro život ve společnosti lépe připravené osobnosti.

T. Novák (2006) výstižně namítá, že jde jen o **přesvědčení, nikoli o fakta**. Tvrzení žádný z výzkumů nepotvrdil. Nikdo z odborníků totiž neprokázal, že tělesné trestání dětí vede k vývoji harmoničtějších osobností než k optimálnímu vývoji dětí, které nebyly fyzicky trestány. Naopak výzkumy prokázaly, že v anamnéze zločinců včetně domácích násilníků se často vyskytuje údaj, že byli ve svém dětství nadměrně tělesně trestáni.

Pokud jde o **ránu pěstí**, k tomu se nikdo z diskutujících v masmédiích nevyjádřil. Náš názor je, že by měly být rány pěstí do horní části těla (břicho, záda, ledviny, játra) striktně zákonem zakázány a tvrdě trestány. H. Klímová (2008) považuje u fyzické agrese za nutné činit rozdíl mezi bitím a plácnutím a vyloučit kruté týrání a ponižování dítěte. Kromě toho by mělo mazlení převažovat nad plácáním. Dále autorka uznává spolu s jinými autory, že jsou nejasné hranice mezi projevem hrubé síly a plácnutím.

Ukázka kazuistik

Kamarádky přivedly k lékaři zbité dítě (2,5) a popsaly, jakým krutým způsobem otec dítě bil. Lékař zařídil hospitalizaci dítěte a splnil ohlašovací povinnost tím, že případ ohlásil sociálnímu oddělení a policii. Tak se to dozvěděly sociální pracovníce, které už dříve navrhly odebrat rodině dvě děti (15 a 0,8) i řešily zbití dcery (17). V minulosti byl soudem stanoven soudní dohled kvůli špatným hygienickým podmínkám, nedostatky potravin a chybějící spolupráce se školou. To však nemohlo ještě být podkladem pro nařízení ústavní výchovy. Poměry v rodině byly složité a jejich řešení pomalé (Gabzdyl, 2008).

Žena (25) přivazovala za krk psím obojkem a řemínkem své dvě děti (3 a 6) k postýlce. Na těle měly děti modřiny. Její druh-cizinec se na výchově obou jeho dětí nepodílel (Plavecký, 2008).

Na psychologa a sociální pracovníci se ve Spondei, o.ps. před časem obrátila týraná žena, která odešla od manžela a pobývala v azylovém domě kvůli domácímu násilí. Její malý syn u psychologa vypověděl, že tatínek jí dělal škaredé věci, které se dělat nemají. Psycholog vypověděl, že toho dítě moc nenamluvilo, protože vědělo, že o tom nesmí mluvit. Když se ho na něco zeptal, odešlo do čekárny za maminkou pro povolení. Po rozvodu se exmanžel s dítětem setkával. Když se od něho vrátil k matce, měl noční děsy, pomočoval se a nemohl spát (Chmelíček, 2008). Popis případu dosvědčuje, jaké jsou konkrétní formy strachu a jejich projekce do psychiky a do tělesné stánky dítěte, které bylo svědkem týrání své matky.

Závěr

Poněvadž jsou u nás tresty za násilí velmi nízké, je třeba týrání zabránit nebo ho omezit. Úloha státu záleží v nastavení určitých hranic. Dojde-li k týrání dítěte, jsou-li porušována jeho práva, měl by stát tvrdě zasáhnout. Účinné řešení je věcí tradice a stereotypů. Pro slabé, ale dlouhodobě působící fyzické násilí na dětech i na dospělých, s výjimkou velmi těžkého a středně těžkého poškození nejsou pro psychology na rozdíl od lékařů vypracovány normy, které by bylo možno uplatňovat při hodnocení.

Literatura

Dunovský, Jiří; Dytrych, Zdeněk; Matějček, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995.

Frydecká, Lucie. *Rodiče, pozor! Facka je týrání. Většina rodičů nesouhlasí se zákazem fyzických trestů. Kampaň má přesvědčit, ať aspoň nebijí děti po hlavě*. MFD 19, 2008, č. 173, s. A 1 a A 3, 25.7.08.

Gabzdyl, Josef. *Muž měl týrat svých šest dětí. Na kruté zacházení s dvaapůlletým chlapečkem upozornil lékař*. Právo, 2008, 18, č. 163, s. 3, 14.7.08.

Hartl, Pavel, Hartlová, Helena: *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2005.

Chmelíček, Jan. *Hodný Turek zas dostal nálepkou násilníka*. Právo, 2008, 18, č. 177, s. 5, 30.7.08.

Jirsa, Jaromír. *Soud v roli Heroda*. MFD 2008, 17, č. 113, s. A 6, 16.5.08.

Klímová, Helena. *Agrese*. LN, 7.6.2008, s. 24.08

Nejezchlebová, Lenka. *Uhodit dítě?* MFD, 2008, 19, č. 92, s. A 3, 18.4.08.

- Neugebauer, Pavel. Pediatri nesouhlasí. *LN*, 13.6.2008, s. 11.
- Novák, Tomáš. *Jak přežít krizi v manželství*. Praha: Grada, 2006.
- Novák, Tomáš. *Jak bojovat se stresem*. Praha: Grada, 2007.
- Novák, Tomáš, Průchová, Bohumila. Předrozvodové a rozvodové poradenství. Praha: Grada, 2007.
- Novotný, Oto. I u dětí mají být práva a povinnosti nerozlučné. *LN*, 2.6.2008, s. 1 a 10.
- Petr, Jaroslav. Utýraný, zpomalený mozek. *LN*, 14.5.2008, s. 17.
- Plavecký, Radek. Matka z Berouna obviněna z týrání dětí. *Právo*, 2008, 18, č. 159, s. 1, 9.7.08.
- Poněšický, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: Triton, 2005.
- Sedlák, Jiří; Kohoutek, Rudolf. Oběti domácího násilí – mýty a bariéry III. *Universitas*, 2008, 40, č. 3, s. 17-21.
- Stehlíková, Džamila. Nechci trestat za pohlavky, ale bojovat s týráním dětí. *iDnes*, 26.4.2008.
- Šmolka, Petr; Pacek, Daniel. *Manželská poradna aneb Tam kde vlastní síly nestačí*. Praha: Grada, 2006.
- Švédová, Pavla; Pokorný, Jakub. Dítě muselo mít obojek. Soud odebral rodičům z Berouna syna a dceru. Své děti zřejmě brutálně týrali. *MFD*, 2008, 18, č. 158, s. A 4, 8.7.08.
- Úmluva o právech dítěte*. Praha : Český helsinský výbor, 1995.